

ла, тыда имеет жена моя взятъ себе з определенног ей имения в Рубановке часть дома, Теринские мелницы, хутор Бурбинский, [...] купленные мною грунта и двор Лундский з угодий, а прочие грунта и маетности і в угодия також скот весь, сребро оловянная и медная посуда, ронд и шабля і седла и все рухомие вещи и украшения оно дочери моей и мает остатся при брату моему и при наследнице дочери его, а жалованное мне хуторо соболее имеет тыгда бить жене моей, а ежели бы и брат и дочь его без наследия по смерти, тыгда село мое Ивановка в хуторе и со всеми угодия должно бути двоюрідному брату моему сотнику Ковалевскому.

Енерального господина и пана Пиковця при битности нашей сочинен и что в сем тестаменте написано, тое точном в его високо благородия господина Пиковця из уст его легацію чули і в том в освидетельство по его персональному прошению подписались.

Атаман глуховский Иван [Еснович]

Глуховской ратуши писар Семен Евстоев[?]

Року тысяча семсот пятьдесят первого месяца февраля «4».

Више писаний духовній тестамент писара суда воскового генерального Івана Пиковця составленний при доношені от жени ево, ея милости пани Елени Андреевой дочери Лизогубовни, в сотенном глуховском правлении презентован и по прошение ей в книги меские вписан и подписом рук наших и с приложением урядовой печати обратно, яко потребуемой стороне видано.

Року и дня вишеписаних на подлених тако

Сотник Глуховский Дамен Туровский

По листам писар сотений Федор Вилчин

Глуховской сотенной ратуши писар Лукіан Гончарев

(*Институт Рукопису НБУ ім. В. Вернадського, ф. 1, спр. 57586*).

Примітки

1. Олена Андріївна Лизогуб – дружина І. Пиковця, дочка Андрія Юхимовича Лизогуба – конотопського сотника, який дав за нею посагу 9770 рублів. Після смерті чоловіка вдруге вийшла заміж за бунчукового товариша Данила Требинського.

2. Марфа – малолітня і єдина дочка і І. Пиковця.

3. Андрій Лизогуб – бунчуковий товариш, тесть І. Пиковця. Помер у 1737 р., залишивши удову Параскеву Михайлівну з чотирма дочками, син Антон загинув у Гилянському поході.

4. Параскева – теща І. Пиковця, дочка стародубського полковника Михайла Миклашевського.

ПОСИЛАННЯ

1. Білоус Н. Тестаменти киян середини XVI – першої половини XVII століття / Н. Білоус. – К.: Видавничий дім «Простір», 2011. – 200 с.

2. Винниченко О. «Своя смерть»: річпосполитський шляхтич перед обличчям вічності (за ранньомодерними тестаменами) / О. Винниченко // Повсякдення ранньомодерної України. Історичні студії в 2-х томах. Т. 2: Світ речей і повсякденних уявлень / Відповідальний редактор Віктор Горобець. – Київ: Інститут історії України НАН України, 2013. – С. 272–297.

3. Гедьо А. Заповіти як джерело з історії повсякденного життя Ніжинської грецької громади XVIII – першої половини XIX ст. /

О. Гедьо // Краєзнавство. – 2010. – № 3. – С. 116–122.

4. Демченко Л. Волинські тестаменти XVI ст.: Дипломатичний аналіз / Л. Демченко // Наукові записки: Збірник праць молодих вчених та аспірантів. – К., 1997. – Т. 2. – С. 35–48.

5. Кочеркевич Я. О. Побожні формули у заповітах міщан м. Львова другої половини XVI–XVII століть: дипломатичний аналіз / Я. О. Кочеркевич // Архіви України. – 2010. – № 5. – С. 45–61.

6. Кривошея О. Тестаменти як складова фамільних архівів / О. Кривошея // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Вип. XXVI. – К., 2009. – С. 81–91.

7. Кристер А. Духівниця XVI–XVII віку / А. Кристер // Ювілейний збірник на пошану акад. Д.І. Багалія. – К., 1927. – С. 493.

8. Лазаревский А. Духовниці / А. Лазаревский // Черниговские губернские ведомости. – 1857. – № 19. – Часть неофициальная.

9. Модзалевский В. Два старинных духовных завещания / В. Модзалевский // Историко-литературный сборник: Посвящается В. Срезневскому (1891–1916). – Л., 1924. – С. 94.

10. Тестаменти (1636–1761) // Інститут рукопису НБУ ім. В. Вернадського, ф. 1, спр. 57489–57601.

11. Духівниця писаря Генерального військового суду Івана Пиковця. 1750 р. // Інститут Рукопису НБУ ім. В. Вернадського, ф. 1, спр. 57586.

12. Модзалевский В. Малороссийский родословник. – Т. 4 – К., 1914. – С. 432–452.

Попружня А.В. Неопублікованне заповітання писаря Генерального військового суду Івана Пиковця из колекції А. Лазаревського

Целью статьи стала публикация завещания представителя казацкой старшины середины XVIII в. Текст завещания – ценный источник социально-экономической, семейной, духовной жизни представителей казацкой элиты XVII–XVIII вв.

Ключевые слова: духовниця, тестамент, казацкая старшина.

Popruzhnja A.V. Unpublished testament of the clerk of the General military court Ivan Pykovets from the Lazarevskiy's collection

The object of the article is publication of Cossack authority's testament of the middle of the XVIII century. The contents of the testaments are unique origins of social and economical, family and spiritual life of Cossack authority's.

Key words: last will, testament, cossack elite.

19.03.2019 р.

УДК 930+94(477)

В.І. Абакумова

З ФОНДУ «КАНЦЕЛЯРІЇ ГЕНЕРАЛЬНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ АРТИЛЕРІЇ, м. ГЛУХІВ, НІЖИНСЬКОГО ПОЛКУ» (ЦДІАК)

Публікується Указ імператриці Катерини II про заборону проведення в державі лотереї. Друкована копія документа зберігається у фонді Центрального державного історичного архіву України (Київ). Указ був отриманий Канцелярією Генеральної військової артилерії, яка розміщувалася в Глухові. Канцеляристи розіслали указ для повсюдного ознайомлення на території, підвладній Другій Малоросійській колегії.

Ключові слова: Друга Малоросійська колегія, Канцелярія Генеральної військової артилерії, імператриця Катерина II, указ, лотерея.

У Центральному державному історичному архіві в м. Києві зберігається фонд 1641 «Канцелярія Генеральної військової артилерії, м. Глухів, Ніжинського полку» (1740–1778 рр.).

Канцелярія Генеральної військової артилерії – один із центральних органів влади в Українській козацькій державі та у часи функціонування Другої Малоросійської колегії. До компетенції Канцелярії входила організація бойового застосування, технічного і господарського обслуговування артилерії та фортифікаційних споруд. Орган підпорядковувався генеральному обозному і розміщувався в Глухові.

Централізаторська політика царизму в другій половині XVIII ст. призвела до суттєвих змін і в адміністративно-територіальному управлінні Україною. Певне обмеження повноважень Генеральної артилерії почалося 1735 р.: відтепер її звіти мали передаватися до Генеральної військової канцелярії, а вже звіди направлялися до Генеральної лічильної комісії або у Сенат. Згідно інструкції Кирила Розумовського генеральному підскарбю від 1760 р., Канцелярія генеральної військової артилерії почала звітувати з фінансово-господарчих питань перед Генеральною скарбовою канцелярією. Нарешті, із заснуванням Другої Малоросійської колегії Канцелярія перетворилась у її департамент і стала підзвітна їй [1, с. 86].

Поточними питаннями Канцелярії опікувався осавул, у підпорядкуванні якого були хорунжий, писар та канцеляристи. Укази імператриці, що надходили до Канцелярії як військово-адміністративного органу, мали бути розповсюджені для практичного застосування власним розпорядженням цієї установи.

У архівному фонді 1641 «Канцелярія Генеральної військової артилерії» зберігається цікавий документ – Указ імператриці Катерини II про заборону організації лотереї у державі та участі в ній громадян. Документ надійшов у друкованому варіанті. Для його розповсюдження «во всенародное извѣстіе» Малоросійська канцелярія генеральної артилерії¹ розіслала копії Указу, що були виконані від руки, з коротким супровідним текстом. Під таким документом канцелярії, датованим 11 липня 1771 р., підписався канцелярист на ім'я Іван Цисарський [2, арк. 2, 7 зв.].

Відомо, що Указ імператриці був прийнятий як відповідь на доповідь «З питання про заснування лотереї», поданої на ім'я імператриці графом Захаром Григоровичем Чернишовим. Суть доповіді же стосувалася обґрунтування пропозиції маркіза Мансія, директора генуезької лотереї², щодо організації в Росії подібної лотереї під його патронатом.

Названий маркіз, намагаючись отримати контракт

1. Така назва канцелярії зазначена в документі.

2. На початку XVIII ст. у багатьох країнах Західної Європи була організована генуезька лотерея, яка була влаштована наступним чином. Кожний гравець називав номер або кілька номерів, котрі, на його думку, мали б опинитися серед п'яти витягнутих білетів. Крім цього, гравець вказував і розмір грошового виграшу, котрий він бажав би отримати, якщо будуть оприлюднені названі ним номери. Часто генуезьку лотерею організовували для поповнення державної казни. Відомо, що з приводу організації такої лотереї Фрідріх II у 1763 р. звертався за консультацією до математика Ейлера [3, с. 119–123].

на організацію в Росії генуезької лотереї, доклав чимало зусиль «вийти» на осіб, що входили до найближчого оточення імператриці. Так, через сардинського міністра графа де Канала він звернувся до князя Дмитра Михайловича Голіцина, який представляв інтереси Російської імперії у Відні. Останній написав імператриці премоцію³ про досвід організації такої лотереї, що мала чималу популярність на території, підлеглій імператриці Священної римської імперії Марії-Терезі. Скориставшись послугою італійського купця Філіпа Меліні, прибулого у справах до Росії, маркіз Мансія передав цей документ до Санкт-Петербурга. Там доповідь Голіцина через графа Чернишова, який і підготував її для представлення імператриці, потрапила на розгляд Катерини II.

Резолюція імператриці була категоричною: «Слава Богу, Мы не в таком положении, чтобы для умножения дохода казны нашей несколькимистами тысяч рублей, Мы имели нужду народу давать поощрение к большему мотовству и повод ко всем порокам, из того проистекающим⁴, и для того откажите итальянским проекторам. Екатерина»⁵. Такий запис зроблено 1 липня 1771 р. на оригіналі доповіді [4]. У той же день був прийнятий Указ про заборону організації лотереї у державі та участі в ній підданих імператриці [2, арк. 3].

При публікації Указу збережено оригінальний рукопис документа.

Указъ ея Императорскаго Величества самодержицы ВСЕРОССИЙСКОЙ, Изъ Правительствующаго Сената Во всенародное извѣстіе

Ея Императорскому Величеству до свѣденія дошло, чо здѣсь въ Санктпетербургѣ нѣкто изъ иностранныхъ, производя во вредъ обществу лотерею, собиралъ съ жителей деньги, и давалъ билеты для розыгрыванія своей лотереи.

Но какъ таковыя выдумки не только ни малой обществу пользы не приносятъ, а еще всегда вызывають съ ущербомъ собственныхъ каждаго интересовъ; то ея ИМПЕРАТОРСКОЕ ВЕЛИЧЕСТВО высочайше повелѣтъ и соизволила того иностранца, дабы отъ него впредь вредныхъ обществу соблазновъ бытъ не могло, выслать за границу. А чтобѣ во всей Россійской Имперіи лотерей, яко вредныхъ обществу, никакого рода какъ отъ русскихъ, такъ и отъ иностранцовъ пребывающихъ въ Россіи безъ апробаціи вышняго правительства призводимо, такожъ отъ иностранныхъ лотерейхъ

3. Офіційний лист, пам'ятна записка про що-небудь (застаріле).

4. Таке ставлення імператриці до лотерей мало підгрунтя. Влітку 1760 р. у Санкт-Петербурзі проводилася благодійна лотерея, у якій мали право брати участь люди будь-якого звання. Найвищий виграш був 25 тис. крб. Кажуть, що лотерея «звела людей з розуму». Прагнучі отримати виграш, прикажчики розоряли своїх господарів, а дворові люди обкрадали поміщиків. Державна казна ж очікуваних доходів не отримала.

5. Дозвіл на організацію в Російській імперії лотерей був закріплений прийнятим у 1782 р. «Статутом благочиння», що регламентував правовий статус поліцейських органів. Цей документ визначив нові правила проведення лотереї, вказуючи, що вони «можуть бути дозволені нечасто і лише в особливих випадках, для допомоги людям, які опинилися у нещасному положенні» [4].

объявленій и лотерейныхъ билетовъ продавано и печатано не было, и никтобъ изъ подданныхъ ея ИМПЕРАТОРСКАГО ВЕЛИЧЕСТВА ни для какихъ лотерей, хотя бы она и въ чужихъ державахъ разыгрываны были, не подписывался, и въ она не входилъ и билетовъ не бралъ, подъ какимъ бы то видомъ не было, о томъ отъ Правительствующаго Сената во всемъ государствѣ публиковать; о чемъ симъ и публикуется.

Подлинный за подписаніемъ Правительствующаго Сената М. П. Место печати Печатанъ въ Санктпетербургѣ Правительствующемъ Сенатѣ 1 июня 7 дня 1771 года

ПОСИЛАННЯ

1. Струкевич О. К. Канцелярія Генеральної військової артилерії // *Енциклопедія історії України*: Т. 4: Ка-Ком / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін.; НАН України. Інститут історії України. – К.: В-во «Наукова думка», 2007. – 528 с.: іл.
2. ЦДІАК України, ф. 1641, оп. 1, спр. 235.
3. Майстров Л. Теория вероятностей: исторический очерк / Отв. ред. И.Б. Погребыский. – М.: Наука, 1967. – 321 с.
4. Устав благочиния или Полицейской: Часть первая. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.prlib.ru/item/388866>.
5. По вопросу об учреждении лотереи: Доклад императрице Екатерине II 1771 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Russ/XVIII/EkaterinaII/Russkaja_starina/8/text.htm Цит.: По вопросу об учреждении лотереи. Доклад императрице Екатерине II 1771 г. // *Русская старина*. – 1886. – № 8.

Абакумова В.И. Из фонда «Канцелярия Генеральной военной артиллерии, г. Глухов, Нежинского полка» (ЦДІАК)

Публикуется Указ императрицы Екатерины II о запрете проведения в государстве лотереи. Печатная копия документа хранится в фонде Центрального государственного исторического архива Украины (Киев). Указ был получен Канцелярией Генеральной военной артиллерии, которая размещалась в Глухове. Канцеляристы разослали указ для повсеместного ознакомления на территории, находящейся в сфере управления Второй Малороссийской коллегии.

Ключевые слова: Вторая Малороссийская коллегия, Канцелярия Генеральной военной артиллерии, императрица Екатерина II, указ, лотерея.

Abakumova V.I. From the fund of the «Office of the General military artillery» Hlukhiv, Nizhyn regiment» (TSDIAK)

The Decree of Empress Catherine II on banning lottery in the state is published. A hard copy of the document is stored in the fund of the Central State Historical Archive of Ukraine, Kyiv. The Office of the General Military Artillery received the decree, which was located in Hlukhiv. The clerks sent a decree for general familiarization in the territory under the administration of the Second Little Russian Collegium.

Key words: the Second Little Russian Collegium, the Office of the General Military Artillery, decree, Empress Catherine II, lottery.

13.03.2019 р.

УДК 94(477.5)551.509.68«1784»

Л.В. Артемова

ВІДБУДОВА ГЛУХОВА ПІСЛЯ ПОЖЕЖІ 1784 РОКУ

У статті поданий документ (рапорт) періоду правління Катерини II, адресований генерал-губернатору Малоросії П.О. Румянцеву-Задунайському, щодо відбудови Глухова після нищівної пожежі 1784 року. Документ визначає особливості реконструкції міста відповідно до історичної забудови і нового перепланування та наголошує на проблемних питаннях, які виникали внаслідок відродження міського середовища.

Ключові слова: Глухів, пожежа 1784 року, граф Румянцев-Задунайський, конфірмований план, прямокутна мережа вулиць, форштадт, планування, селітебна земля, нові дороги.

У фондах Центрального державного історичного архіву України у Києві (ЦДІАК) є чимало документів, у яких зберігається інформація щодо різних періодів розвитку літописного Глухова. Шляхом реконструкції та інтерпретації подій минулого за допомогою достовірних архівних матеріалів можна врешті-решт отримати правильне уявлення про те чи інше явище або постать.

Як за часів совєтської України, так і в роки незалежності проведений системний аналіз доступних першоджерел істотно посприяв оптимальним студіюванням значення глухівського періоду української історії, допоміг об'єктивно оцінити історико-культурну спадщину Глухова. Ці дослідження вилились у чималу кількість наукових праць і окремі монографії таких авторів, як В.К. Ткаченко [1], Д.Г. Гумілевський [2], В.І. Белашов [3], В.В. Вечерський [4], Ю.О. Коваленко [5].

Нашу увагу в архівному фонді № 5 ЦДІАКу привернув документ, який унаочнює події, що відбувались у Глухові кілька сотень років тому. У даній публікації йдеться про епізод, який остаточно поклав кінець бурхливому життю колись столичного Глухова, а саме про пожежу 1784 року та відбудову міста після знищення його вогнем.

Серед архівних документів збереглися свідчення про глухівську пожежу, які не лише висвітлюють причину виникнення лиха, але й перераховують кількість споруд Глухова, що потерпіли від вогню. Докладний опис останніх поданий у науковій праці Ю.О. Коваленка «Глухівська пожежа 1784 року у документах» [5, с. 232–233]. Проте, розбудові та реконструкції історичного міста та його структурних елементів після пожежі не присвячено жодної публікації дослідників.

Природному стихійному лихові та руйнівному факторові – пожежі 1784 року у Глухові – передував наказ Катерини II від 1782 року, за яким загальноімперське адміністративно-територіальне урядування поширювалося на всю територію Гетьманщини. Отже, Глухів утратив статус адміністративного центру Лівобережної України, перетворившись на рядове повітове містечко Новгород-Сіверського намісництва [4, с. 92].

Незважаючи на втрату політичного статусу Глухова і намагання царського уряду перетворити його у провінційний населений пункт, колишня гетьманська столиця